

Чурапчыга күн тахсар!

САНГА ОЛОХ

12+

375
ЧУРАПЧА
1648-2023

Чурапчы улуунун хаһыата

Муус устар 7 күнэ, 2023 сыл, бэтинсэ

№ 13 (11890)

стр. 2

УЛУУСКА – БУ КҮННЭРГЭ

Чурапчыга палеонтология наукатыгар инникитин көстүбүтэх булунньулар тула үлэ ытыллыаба

стр. 4

ОГЭ

Сүрүн судаарыстыбаннай экээмэн

стр. 7

ДОРУОБУЙА ХАРЫСТАБЫЛА

Чурапчыга ааспыт сылга 3 киһи сэлликкэ халтарда

стр. 3

ТЭТТИК СОНУННАР

Волонтердар десаннара үлэлээтэ

Бу күннэргэ устудьуоннар тэрийтэлэригэр 110 киһилээх «За НАС! За Победу!» ычат десана Чурапчы улуунугар үлэлээтэ.

Кинилэр икки күн устата анал байыаннай дьаһыл кыттылаахтарын дьэ кэргэнигэр, инбэлииттэргэ, кыаммат кырдыабаастарга туһааннаах көмөлөрү омордулар. Ону тэнэ социальнай суолталаах эбийиэктэр хаардарын ыраастаатылар. Остуола үрдүкү кылааһын үөрэнээччилэрин, нэһилиэк ыччаттарын кытта көрсөн, илэни таба талыа, ычат сайдыатыгар туохха болдомтону уруохха сөбүн туһунан кэпсэтилэр. Итин тэнэ өрөспүүбүлүкэбит талааннаах ыччаттара олохтоохторго анаан сэргэх кэнсирдэри тэрийдилэр.

Икки күн устата 6 нэһилиэккэ сылдьан, 50-тан тахса ыалга көмөлөстүлэр.

Чэбдигирдэр
хаамыга табыстылар

Муус устар 3 күнүгэр Чурапчы улуунугар нэһилиэктэр икки ардыларыгар ытыллар комплекснай ыспартакыйаада тэрийтэн доруобуйаны чэбдигирдэр хаамы көрүүтэ нэһилиэктэринэн сабаланна.

Бастагы күн түөрт нэһилиэк кытынна. Ол курдук, Хайахсыт, Хадаар, Хоптобо, Одьулуун нэһилиэктэригэр уопсайа 525 киһи чэбдигирдэр хаамыга кытынна. Муус устар 7 күнүгэр П.Е. Бараксанов аатынан сынныалан пааркатыгар п.н.к. Светлана Гуляева хаалыктаах хаамыга олохтоох нэһилиэтиннээх маастар-кылаас ытылаа. Ити курдук, хас бириднн нэһилиэккэ төһө киһи бу дьаһалга кыттыбыта аабыллан, ыспартакыйаада түмүгэр көрүллүбэ.

Олонхо бэстибээлигэр
ситинилэнилэр

Дьоккуускай куоракка, «Арчы» духуобунас киинигэр Дойдуга Уһуулааччы, Саха сиригэр Үлэ сылыгар анаан, сандал сааһы көрсө «Уруйдан, улуу олонхобут!» олонхону биридннээн уонна бөлөхүнэн толоруу бэстибээлэ ытылынна.

Бу тэрээһингэ Нам, Таатта, Чурапчы, Сунтаар, Ньурба, Горнай, Хагалас улуустарыттан уонна Дьоккуускай куораттан олонхону толорооччулар кыттылы ыллылар. XVIII-с төгүлүн ытыллыбыт олонхо тэрээһинигэр 8 бөлөхүнэн, 21 биридннээн толорооччу, уопсайа, 77 олонхобут кытынна.

Түмүккэ, дүүлүүр сүбэ быһаарылынан бөлөхүнэн толорууга — Чурапчы нэһилиэгиттэн Вера Иннокентьевна Оконеппникова салайааччылаах «Айылгы» оройуоннаагы норуот айымньытын дьэтин аҕа саастаах толорооччуларын бөлөбө «Кылаан Чыпчаал» үрдүк аат хаһааймынан буолан, Олонхо киинэ олохтообут 30000 суумалаах сэртилхэстин тутта.

Биридннээн толорууга «Кылаан Чыпчаал» аат Соловьев нэһилиэгин олохтоохтор Анатолий Христофоровка интэрилинэ. Киинэ Олонхо киини 20000-лаах сэртилхэстэ туттарылына. Биридннээн толорууга, «I УРДЭЛ» номинация Кытаамактан Сусанна Лазарева, «Түөлбэ олонхобут» анал аат Чакыртан Николай Григорьевка интэрилинэ.

Култуура күннэрэ
ытылынылар

Чурапчыга
күн-дьыл туруга

Муус устар 7 күнэ БЭЗТИНСЭ	Муус устар 8 күнэ СУБУОТА	Муус устар 9 күнэ БАСКЫЛАННА	Муус устар 10 күнэ БЭНИДИЗНЬИК	Муус устар 11 күнэ ОПТУОРУНЬУК	Муус устар 12 күнэ СЭРЭДЭ	Муус устар 13 күнэ ЧЭППИЭР
-8° -16°	-2° -14°	-11° -24°	-7° -20°	-4° -14°	-1° -12°	0° -11°

ИЛ ДАРХАН НЭДИЗЛЭТЭ

Айсен Николаев
үлэтин сүрүн түгэннэрэ

Кулун тутар 27 күнү. Ил Дархан Национальнай гвардия күнүгүн сулуускалы сыйдыр үлэниггэри уонна гвардия бэтэрсэннэрин эбэрэлээтэ. Саха сирингэр быылыгы бэлэ күн ордук суолталаабын эттэ. Ол курдук, өрөспүүбүлүккэ Росгвардия салаата - «Алмаз» СОБР уонна «Бизон» ОМОН анал дьайыы болохторо тэриллэбиттэрин 30 сыла туолар. Байыстар анал байыаннай дьайыы сабааламмыт бастакы күннэриггэ иһинки кирбигэ сыйдылар, дойду бэрэсидьиэн Владимир Путин туруорбут сорукарын толороллор.

Кулун тутар 27 күнү. Айсен Николаев дойду үрдүк үөрэххэ уонна наукага министирэ Валерий Фальков кытта көрсүүһүгүр киһимэт уларыытын уонна ирбэт тоң иринитин боппуруостарыгар научнай-практической кэмпириэсийэ түмүгүн ырыттылар. Түгэннэргэ 200-тэн тахса дакылааты билиһиннэрэн, 500-тэн тахса учуонай, эксперт омук дойдусуларга уонна Арасыйыа эргиниһиргэ кыттыбыттар. Ил Дархан уонна министир Саха сирин прикладной наукатын уонна «Хоту сир: бигэ тирэхтөөх сайдыы сирэ» аан дойду таһымнаах эргиниһиргэ иһинки ардыларынаагы наука уонна үөрэх киһинин суолталаах боппуруостарын кордустар. 2022 сыл түмүгүнэн киһи үлэтин бырагырааматын толоруу бигэстэнэр.

Кулун тутар 28 күнү. Ил Дархан Арасыйыа Кытай Норуодунай Өрөспүүбүлүкэтин ыскаллаах уонна боломуочуулаах посолун кытта көрүстэ. Чжан Ханьхуэй Саха сирин Ил Дархан кытта көрсүүгү Кытай Норуодунай Өрөспүүбүлүкэтин бэрэссэдээтэлэ Си Цзиньпин Арасыйыа сырыытын кэнниггэ тутта буолбутун бэлэстэтэ. Айсен Николаев посолга өрөспүүбүлүкэ сайдыытын уонна эргиниһиргэ эконимикэтигэр көрдөрүүтэ тэтимнээхтик улаатарын туһунан кэпсэттэ. Саха сирингэр айты уонна креативнай индустрия, чуолгаан киһини оҥоруу ситиһиннэрэ туһунан иһигиннэрдэ. 2004 сылтан Пекинигэ Саха сирин бэрэстэбинэтигэстэбэтэ үлэлиир. Өрөспүүбүлүкэ 19 муниципальнай тэриллэнтэ Кытай Хэйлунцзян уонна Цзяньин провинцияларын 24 муниципалитеттарын кытта биригэ үлэлииргэ сибээһи олохтообуттара. Биһир кэскилээх бырайыагынан «Джалинда - Моко (КНР)» тырааныспар-логистика комплексын тутуу буолар.

Кулун тутар 29 күнү. Ил Дархан өрөспүүбүлүкэ муниципальнай тэриллэнтэрин бэрэстэбинэтигэстэбэтэ уорганнарын дыкутааттарын иһикс сийлэһин муньаабыр кытыына. Сударыстыбаны уонна муниципальнай былаас уорганнарын сүрүн сорукарынан өрөспүүбүлүккэ хас биридин киһи олохторо усулуобуйата туруктаах буолуутун хааччыымы уонна олохун хааччыстыбатын үрдэтин буоларын бэлэстэттэ. Билигин Саха сирингэр дьон олохун тулсарыга национальнай бырайыактарынан, Улук Илдин сайыннарыга дойду Бэрэсидьиэн сорукарын чэрчитинэн хааангытаабыр да элбэх үп көрүлүн, кыах бэрилтэр. Айсен Николаев ким да уопсай дыалатан туора туруу суохтаах, хас биридин дыкутаат, баһылык бэлэтин тула норуоту түмэр кэмэ кэллэ диэтэ. Аһал байыаннай дьайыы кыттылаахтара уонна киһилэр дьон көргөттөрө кыһалчаларын кытта соботогуун хаалыа суохтаахтар дьон эттэ.

Олохтоох салайыныы уорганнарын уонна муниципальнай тэриллэнтэрин таһымнарын үрдэтин, ону тэбэ муниципальнай тэриллэнтэ сайдыыларыгар аһамыт бырайыактары олоххо килдэртэр үрдүк квалификациялаах испислиһиргэ бэлэмнээһинигэ болломтону тарта.

Афанасий НОЕВ.

УЛУУСКА - БУ КҮННЭРГЭ

Чурапчы улууһугар 1970-с сыллартан араас харамайдар унуохтара көстүтэлээн барбыттар. Ол курдук, былырын Хатылы нэһилиэгиггэ чугас Сэмэн Дорогунов бэрт улахан сэллэ муоһун булбута онтон күһүөрү балабан ыйыгар Арыылаах уонна Кытаанах иһки ардыгар эмиз сэллэ, бизон кырамыталарын булан, учуонайдар онно тустаах үлэлэрин бытан турардаахтар.

Чурапчыга палеонтология наукатыгар
инникитин көстүбэтэх булумһулар
тула үлэ ыытыллыа

Оттон бүгүн, улуус баһылыгы бастакы солбуйааччы Егор Сивцев кабинетыгар Саха сирингэр кэтиник биллэр учуонайдар, СО НА мамонтовой фауна отделын членилэһиччи-инженерэ Иннокентий Павлов уонна б.н.к. кылабынай научнай сотрудник Альберт Протопопов кэлэн, өтөрүнэн истибэтэх сонуннарытын сырдаттылар.

Арай биһир күн үлэлиин олохтохтууна, сэллэ унуохтара дьон, Чурапчы уолаатара аһаллылар. Ону Иннокентий Семеновичка аһалан туттарарым, дьарыктан дьэтим. Киһи онно атырдыах ыйын бүтүүтэ интэриһиргээн кэлэ сылдьан, арай, былыргы дьон суолларын булла, ол иһин интэриһиргэстэ аһай. Чурапчы Одьулуунуттан Арсен дьон уол унуохтары аһалбыт. Былырын кэлэн ол иһин хаста. Онно барыта 20-чэ куул унуоһу булан аһалбыта. Сэллэ унуохтара дьон улаханнак наадыһаахпыт. Онтон иһтиннэ ыйга ол унуохтарбытын членилэһиһиргэстэбэтэ - олох атын унуохтар көһүнүлэр. Ити кэтиниггэ атырдыах ыйыгар атын-атын унуохтар буолалларын барытын дахаастаа. Элбээн киһи ирэн бэрда. Онно биһир кып-кыра сурок дьиксэ дуу, хомьяк эбитэ дуу, унуоһа чуолкайданнамыттан

сабааламмыта. Ити харамай-быт алын сыһааба көстүбэтэ, онуоһа Москуба куоракка Галина Данчикова кытары көрсүүгүтэ бара сылдьан, испислиһиргэ илдьэн көрдөрбүтүм. Ол испислиһиргэ билингэ дьэри ханык харамай унуоһа буоларын кыһаан быһаара илик.

Олуһуну 27 күнүгэр Москуба улахан палеонтологической сэмнэһиргэ тэриллэбитэ. Итинэ Иннокентий Семенович былыргы унуохтарын илдьэ тийэһи, дьиксигэ аһахыта уонна быһааралларыгар көрдөспүтэ.

Онон билингиггэ үс харамай чуолкайданан тураллар: антилопа иһки көрүтэ (улаханна, кырата) уонна көзөрөг. Ол иһин этэбит - мамонт үйэтигэр ити ааттаммыт көрүт кыһаллар ханан да суохтар, наукага ханан даһаны ааттамматтар. «Билигин киһилэр ханан, ханнык кэмэ олох сылдьыбыттарай?» дьэни боппуруос үөскүүр. Көстүбэт булумһубулар өссө да кыһаан быһаарылла илик харамайдар унуохтара элбэх, олох ортолоругар баһар муора харамайдар баалара буолуо. Итинэ санаатаахха, «муора билигин ханан сытарай?» Оттон Чурапчы ханна турарай? дьэни буолар. Бу тула толкуй элбэх. Онон Чурапчыга булумһу неординарнай дьикит. Бу

Арасыйыа хотугулуунингэ өттүгэр ханан да буола илик арыыгы дьиксэ сөл. Онон маны барытын үөрэтэргэ Чурапчы улууһугар стационар тэрийэһи гынабыт, - дьэни биологической наука хандыдаата Альберт Васильевич кэпсэттэ.

Улуус баһылыгы бастакы солбуйааччы Егор Сивцев уонна улуустаагы КУМИ салайааччыта Рустам Данилов маны барытын сийлиһиһиргэ, булумһулар көстүбэт сирдэрин чуолкайданан, учуонайдар салгы үлэлэһэллэригэр кыах биэрэр гына салгы үлэлэһэллэр.

Онон мантан сайын Чурапчы улууһугар, палеонтология наукага «Чурапчинская фауна» эбэтэр «Чурапчинская свита» дьэни санаалы тэрийиһиһиргэ онорон таһаарарын күүтэбит. Москуба куораттан, атын омук сирдэриггэ үтүс учуонай кэлэн барыаба, Чурапчы аһа Аан дойдута ааттаныа, туризм сайдыа дьэни сабадаллылар.

Сэмэн ЖЕНДРИНСКЭЙ.

УСПУОРТ

Чурапчыгаабы физкультура үнүстүүтэ өрөспүүбүлүкэ үрдүк
үөрэхтэрин универсиадагыгар бастаата

Чурапчыгаабы физкультура үнүстүүтэ өрөспүүбүлүкэ үрдүк үөрэхтэрин универсиадагыгар бастаата

Саха Өрөспүүбүлүкэтигэр физкультурунай хамсааһын 100 сылыгар аһаллаах, Саха сирин үрдүк уонна орто үөрэхтэрин иһки ардыгар устудьуоннарга XI Универсиада буолан ааста.

Үрдүк үөрэх кыһаларыгар 5 хамаанда: ЧГФКСИ, АГАТУ, ХИФУ факультеттара, ХИФУ үнүстүүтэ уонна ХИФУ физкультура үнүстүүтэ кытынылар. Успуорт 9 көрүгэр - волейболга (уол, кыыс), баскетболга 3*3 (уол, кыыс), минн-футболга, остуол тенниһигэр, многоборьега (ГТО), көгүл тустууга, сүүрүүтэ уонна бадменгигэ заһаа таһынан күрэхтэһиһиргэ ыытыллылар.

Күрэхтэһин бастакы күнүгэр остуол тенниһи ХИФУ ыспартыбынай саалатыгар ыытыллына. ЧГФКСИ хамаандатытан Владимир Кривошапкин, Максим Федоров, Ольга Тихонова үрдүк үөрэхтэр бары кытааччыларын кыһалтаан бастаатылар.

КФЕН ыспартыбынай саалатыгар ыытыллыбыт баскетболга Алексей Тыньелхут, Михаил Евдокимов, Юрий Евсеев 5-с

мигэстэни ыһылар. Кыргыттарга Илона Обутова, Камилла Митвева уонна Варвара Никонова бөлүгүттээх 3-с мигэстэни ылары ситистилэр.

«Юность» стадионга 2 күн сүүрүү, ыстаныы буолла. Сүүрүү устудьуоннарыт Александр Нецаев 60 м уонна 200 м 1-кы мигэстэ, Диана Адашьева 200 м 1-кы мигэстэ, 400 м 2-с мигэстэ, Михаил Руфов 200 м, 400 м 2-с мигэстэ, Эрхан Михайлов 800 м 1-кы мигэстэ, Наталья Харабынова 800 м 2-с ми-

гэстэ, Милена Белонобская 400 м, 800 м 3-с мигэстэ, Валерия Кобелькова 60 м 3-с мигэстэ буолулар. Эстафетага 4*100 м сүүрүүтэ биһиги кыргыттарбыт хамаандата 2-с мигэстэни, оттон уолааттар ортолоругар 1-кы мигэстэни ыһылар. Ыстанга уонна үстүү ыстанга Алексей Максимов иһки көрүгүтэ 2-с мигэстэни, Валерия Кобелькова 3-с мигэстэни ыһа.

ХИФУ тустуу саалатыгар биһиги бастыг бөлүгүстөрүт Сергей Егоров 57 кг -1-кы мигэстэ,

Дьулустан Федотов 61 кг - 1-кы мигэстэ, Яков Павлов 65 кг - 1-кы мигэстэ, Эдуард Григорьев 70 кг - 1-кы мигэстэ, Олег Фокин 74 кг - 1-кы мигэстэ, Василий Кирилин 79 кг - 2-с мигэстэ, Константин Власов 86 кг - 1-кы мигэстэ, Пётр Захаров 92 кг - 1-кы мигэстэ, Семен Аммосов 97 кг - 2-с мигэстэ уонна Дьулустан Харитонов 125 кг - 3-с мигэстэ буолары ситистилэр.

Минн-футболга Витоян Иванов, Иван Сергеев, Уйусхан Оконешиников, Александр Черных, Алексей Шадрин, Марк Охлопков, Леонид Яковлев, Василий Васильев хамаанданан киирсэн, 5-с мигэстэ буолулар.

КФЕН ыспартыбынай саалатыгар волейбол күрэхтэһинигэ буолан ааста. Биһиги устудьуоннарыт Иннокентий Филиппов, Алексей Готовцев, Аян Кулар, Вадим Оконешиников, Василий Колодезников, Игорь Афанасьев, Айаал Ильян, Егор Попов, Альберт Корякин 1-кы мигэстэни ыһан, устудьуоннарга волейболга бастыгынарын биһиргэттилэр. Кыргыттарга Василена Тарабукина, Валерия Захарова, Ангелина Максимова, Дария Габышева, Алена Лебедева, Евдокия Рожина, Анна Слепцова, Калерия Атласова, Селена Степанова 2-с мигэстэ буолары ситистилэр.

Түмүктүүр быһаарыллаах

күрэхтэһини - многоборье көрүгэ (ГТО) «Юность» стадионга ыытыллына. Биһигиттэн устудьуоннарыт Клавдия Сивцева, Саяна Спиридонова, Николай Бубнов, Дмитрий Чабыев хамаанданан 1-кы мигэстэни ыһылар. Биһирдигэ уопсай түмүккэ уолааттарга 10 устудьуон кыттыбыттан 1-кы мигэстэ Дмитрий Чабыев табыста, 3-с мигэстэ Николай Бубнов буолла. Кыргыттартан 10 устудьуонтан Саяна Спиридонова 3-с мигэстэ буолары ситистэ.

Онон Универсиада түмүгүнэн ЧГФКСИ хамаандата уопсайга 62 мэтээли ылары ситистилэр. 30 кыһыл көмүс, 21 үрүг көмүс уонна 11 боруонса.

Хамаанданан түмүккэ успуорт бары 9 көрүгүнэриггэ биһиги «ЧГФКСИ» хамаандабыт күүтүүлээх 1-кы мигэстэни ыһан, Саха өрөспүүбүлүкэтин үрдүк үөрэхтэрин кыһаларыгар бастыгынан буолла. 2 мигэстэ ХИФУ физкультура үнүстүүтэ, 3-кы ХИФУ үнүстүүтэ, 4-кы АГАТУ, 5-кы ХИФУ факультеттара табыстылар.

Түгэннэри туһанан, ситиһини аһалбыт тирэһиһиргэтигэр волейболга Саргылана Оконешинова, Альберт Бродникова, Василий Давыдовка, Кирилл Захаровка, Данил Неустроевка, Гаврил Константиновка, Тарас Артеменковка, Светлана Башаринаба махтанбыт.

Яков ОКОНЕШНИКОВ,
хамаанда салайааччыта.

ЧУРАПЧЫГА – КУЛТУУРА КҮННЭРЭ

Юрий Куприяновы кытта инникитин үлэлэһэргэ сүбэлэстилэр

Култуура уонна ускуустуба күннэрэ тыа сиригэр, улуустарга ыгытылалара – саамай сөптөөх дьаһал. Тыа сирэ буоллаҕа – саха култууратын ийэтэ-аҕата, ускуустубабыт биһигэ, талба талааннар үүнэр-үөскүүр эйгэлэрэ. Онон манньаха хабааннаах дьаһаллар тэриллэллэрэ улуус култууратын сайдыытыгар оруолара сүткэн.

Үөрүүлээх тэрээһингэ СӨ култуура уонна духуобунай сайдыыга министри Юрий Степанович Куприянов кэлэн ыалдьыттаата. Күн бастаах анаарыгар Бахсы нэһилиэгэр сылдьан, сана култуура дьыһаа тугулар бэлэттэн түһэрин үөрүүлээх түгэһигэр сырыттылар. Култуура дьыһаа тугулар бөлүгүрүһа быһаарыллан, “Стройкомплект” дьин тэрийтэ кыайан, икки сыл иһинэн сана 1000 квадраттаах кулууп дьыһаа тугулуохтаах.

Салгыы Чурапчы улууһугар ыгытылар уолсай үлэһэ, нэһилиэк баһылыктарын кытары хас биһирдэн кулууп дьыһаа өрөмүөннөөһүнүгэ, кулууп үлэһиттэрин штатын быһаарыыга сыһыаннаах кэпсэтин ыгытылына, сүбэ мунньах тэрийиннэ. Итинник кэскиллээх үлэлэргэ, култуура национальнай бырайыак-

тарыгар кыгытылаахтык сөн эбит дьин бэлэрээһинэй үлэ-аска бу өрөмүөннөргэ, ыгытылар тэрээһиннэргэ хас биһирдэн нэһилиэк өссө кыгытылаахтарын сөбүн, улуус дьаһалтатын кытары кыгытылаах үлэни түмэн үлэллэргэ Степан Анастольевич кытары сүбэлэстилэр. Улуус дьаһалтата саамай улахан туруорсуута – оҕо ускуустуба дьыһаа өрөмүөннөөһүн. Онуоха бэлэрээһинэй бырайыагы бэлэмнэн ыгытылар. Андрей Саввин аатынан кыраайы үөрэтэр уонна этнография мусуойа эһил өрөмүөннөргэ дьин буолла. Онон 19 мол.суума харчы көрүлүбүт. Итин таһынан, Хайхыс нэһилиэгэр быһыл сана “Экстра синема” дьин проектор туруоруллан, кинэ тыһаатыра үлэллэргэ былаанналар. Одьулуун нэһилиэгэр быһырын

итинник кинэ саалата аһыллан, үлэтин саҕалаабыта. Итин сэгэ Мугудай нэһилиэгин кулуубугар быһыл матырыйаалнай-техническэй бааһатын тупсарыыга эмтэ үп-харчы тырыллыбытын туһунан ахтылына.

Итин тэгэ быһыл сайан Чурапчы нэһилиэгэ тэриллибитэ 375 сылыгар аһамыт норуоттар икки ардыларынааҕы таһынаах ыһааха култуура министри артыыстарын кытары ыгыраллан тураллар.

Бастаах дьоро күн Саха норуодунай суруйаачыта Василий Яковлев-Далан “Дьикти саас” аһамыһыгар олобуран, Үүнэр көлүөнэ тыһаатыра туруорбут испэктээгэ көрдөрүлүннэ.

Сэмэи ЖЕНДРИНСКЭЙ.
Ааптар хаартыскага түһэриитэ.

Чурапчытаабы мусуой үбүлүөйдээх 75 сыла аһылынна

Култуура күннэрин чэрчитинэн бастаах күн А.А. Саввин аатынан Чурапчытаабы устуруйа уонна этнография мусуойугар мусуой тэриллибитэ 75 үбүлүөйдээх сыла үөрүүлээхтик аһылынна. Маны тэгэ «Чурапчы улууһун артефактара» быһытапка аһыллыыга буолла.

Быһытапкага Ярославскай аатынан мусуойтан аҕалылыбыт хайылыктаран көстүбүт сэдэх, былыргы экспонаттар, XVI-с үйэтээҕи маллар дьон көрүүтүгэр турдулар. Артефактары биһир дойдулаахпыт, Ем. Ярославскай аатынан Саха мусуойун этнография уонна археология бааһатын саҕалааччы Василий Попов сүһүнүн биллэриннэрдэ.

Николай Бугаев, Саха мусуойун дириэктэргэ: – Бүгүн 10-тан тахса кыһи кэллэбит. Тыа дьонно култуураттан, ускуустубаттан, духуобунастан түгү күүтүлэрин, инникитин ханнык хайысханан сайдыахтаспыттын туһунан туһалаах кэпсэтиннэр быһаатаналлар.

Биһиги Чурапчытаабы мусуойу кытта иккэ үлэллэһибит. Быһыа да үбүлүөйдээх тэрээһиннэргэ кыгытылаахтык. Бу үс күн устата интерактивнай дьарыктары, тэһэри-эһинэй мэтэһиһэри, маастар-кылаастары тэрийиһиһит. Маны таһынан кэлэ аһын «Мусуой үлүһэһиннэргэ» экскурсияга Чурапчы дьонун-сэргэтин ыгырабыт.

Бэлэттээн эггэххэ, Чурапчытаабы мусуой 75 сылыгар анаан, сыл устата араас хабааннаах тэрээһиннэр бигэ хайысханан ыгытылаахтара. Ол курдук, саас иччакка квест-оонньуу тэриллибэ, ыһааха үгэс буолбут «Бастыт экспонат» күрэх быһыл мусуой бэтэрээн Валентина Пинигина аһыгар ыгытылааҕа, күһүн «Саввин аабылара» кэмпирэһиниһэ уо.д.а. былаанналар.

Юрий Куприянов баһылыктары кытта көрүстэ

СӨ Култуура уонна духуобунай сайдыыга министри Юрий Куприянов Чурапчы улууһун култуура уонна ускуустуба тэрилтэлэрин үлэһиттэрин, улуус нэһилиэктэрин баһылыктарын кытта көрүстэ.

Дьаһал кыгытылаахтара тыа сиригэр үлэһит биһилэтиэхтэр, култуура, ускуустуба дьыһаа иннин сайдыыларын туһунан тус санааларын үлэһитиннэр, кыһалҕалаах, муһаахылар бөлүгүрүстэрин биһирдэлэр. Сүрүн туруорсууларынан буолла: сана кулууптары тугуу, биһилэтиэхтэ, мусуой матырыйаалнай-техническэй бааһаларын тупсарыы, үлэ мистэттин элбэтин, Арчы дьыһааһыгэр, биһилэтиэхтэ пуондатыгар көрүлүтэр үбү улаатыннарары.

Министир хас биһирдэн кинирбит ыгытылаах толору хоруйдаата уонна Чурапчыга култуура бары хайысхатыгар, көрсүлүтэр кыһалҕалары быһаарыыга үлэ тэриллибэ дьин эрэннэрдэ. Онон баһылыктар, култуура, ускуустуба үлэһиттэрэ аһыннылар.

Марфа ПЕТРОВА.

Бастаах күн тэрээһиннэрэ

Муус устар 3-5 күннэригэр Чурапчы улууһугар аан бастаахтын өрөспүүбүлүкэтээҕи Култуура, ускуустуба уонна литература күннэрэ ыгытылыннылар.

Бу улахан тэрээһин Чурапчы нэһилиэгэ төрүттэммитэ 375, Саха норуодунай суруйаачыта Василий Яковлев-Далан 95, худуоһунньук Афанасий Собакин 95, РСФСР уонна Саха АССР үтүөлээх артыыһа Виктор Саввин, поэт Степан Саввин-Күн Дьырибинэ 120 сылларыгар аһанна.

Бастаах күн биһир улахан тэрээһин Андрей Гоголев аатынан Чурапчытаабы оҕо ускуустуба оскуолатыгар буолла. Үөрүүлээх чааска бу оскуола дириэктэргэ Алла Сивцева, улуустаабы олоҥхо кинигин дириэктэргэ Дмитрий Попов, Аксинья уонна Наталья Посельскаялар ааттарынан Дьоккуускайдаабы балет оскуолатын дириэктэргэ, СӨ үтүөлээх артыыһа Дария Дмитриева, Саха

Национальный художественный мусуойун худуоһунньук-жигосисеһо Семен Нучеканов,

Дьоккуускайдаабы оҕо муусука оскуолатын хор от-делениетин преподавателэ Надежда Попова эһэрдэ тыллары эггилэр.

Бу үс күн устата Семен Нучеканов “Кэрэ ситимэ” хартыыналарын быһытапкага дьон дьүүлүтэр туруорулуна. Семен Семенович бэйэтэ суруйбут “Былаатын Ойуунускай” мэтириэтин Чурапчытаабы оҕо ускуустуба оскуолатыгар бэлэхтээтэ.

Мантан салгыы хор учууталларыгар, уруһуйга, үнүкүгэ маастар-кылаастар ыгытылыннылар.

Бастаах күн, кинэ “Ай-ылы” НАДь-гэр Саха норуодунай суруйаачыта Василий Яковлев-Далан суруйбут “Дьикти саас” аһамыһынан Үүнэр көлүөнэ тыһаатыра испэктээх туруорда, сүрүн оруолу биһир дойдулаахпыт, кэскиллээх артыыс Татьяна Хомлодосова толордо. Иккис күн “Кыһа Дьыһыһы” олоҥхо Чакыртан төрүттээх Анастасия Алексеева оонньото. Үүнэр кинэ Сергей Заверев – Кыһа Уола аһынан үнүкү тыһаатырын артыыстары дьоро түгэни бэлэхтээтиһэр

Сэмэи ЖЕНДРИНСКЭЙ.

ЧУРАПЧЫГА – КУЛТУУРА КҮННЭРЭ

Суруйааччылары кытта көрүстүлөр

Чурапчы улуунун дыһалтата, улуустаабы кининэммит бибилиэткэ үлэһиттэрин тэрийинитинэн, саха норуодунай суруйааччыга, биһир дойдутаахпыт Василий Семёнович Яковлев – Далан төрөөбүтэ 95 сылыгар анаан, суруйааччылары кытта көрсүһүү тэрийиннэ. Бу бэлиэ дыһал Чурапчыга Култуура, искусство, литература күннэрин итинэн ыгытылына.

Манна бибилиэткэрдэр “Норуот сүгүрүбэр суруйааччыга” дээн Даланга, “Чурапчы” литературнай түмүгү дээн Чурапчы улуунун суруйааччыларын түмүгүгэр уонна “Алгыстаах айан аартыгынан” дээн Чурапчыттан төрүттээх литература, искусство, култуура эйгэтигэр биһир-көстөр дөмүтүн сырдатар кинигэ быыстапканы туруорулар.

Көрсүһүүтэ Саха норуодунай суруйааччылар – биһир дойдутаахпыт Сэмэн Тумат, Николай Лугинов уонна Арасмыйа суруйааччыларын сойууһун чилиэнэ Павел Федоров-Сомоҕо, Саха сирин үтүөлээх суруналыыһа, суруйааччы Данил Макеев, “Чолбон” сурунаал кылаабынай эрдээктэрэ Гаврил Андросов, сана тахсан эрэр эдэр суруйааччылар, биһир дойдутаахтарбыт “Айар” кинигэ кыһатын сүрүн үлэһитэ Ольга Фролова-Инци, Сардаана Корякина кытылылар.

Чурапчыттан төрүттээх худоһунньуктар быыстапкалара аһылына

Бастагы күн “Мунгалов планетата” аныгы искусство арт-галереятыгар Чурапчыттан төрүттээх худоһунньуктар үлэлэрин быыстапкага үөрүүлээх быһыыга-майгыга аһылына.

Манна улуус баһылытын социальнай бөлүгүрүстэргэ солбуулааччы Мария Кронникова, СӨ искусствотун үтүөлээх дүйүэтлэ, худоһунньук Александр Иннокентьев-Бочкарева – Сууралдыма, график-худоһунньук Иннокентий Попов, ювелир-худоһунньук Наталья Намын кытылылар.

Чурапчыттан Афанасий Мунгалов, Петр Романов, Афанасий Собакин курдук чулуу худоһунньуктар үүнэн тахсыбыттарын ахтан туран, өссө да сана ааттар тахса туралларыгар баҕа санааларын тиэртилэр. Александр Сууралдыма: “Худоһунньук киһи кырааска араас көрүнгүн туһанан, ойгудуһуну дүүрэтээн, олоху туйойар, ону дьонго-сэргэбэ тирдэр аналлаах. Уруһуй – искусство уустук көрүгэ. Худоһунньук үлэтэ аан дойду бары тылыннан сангарар. Ол аата, биһиги үлэбэрбит нөҥүө ханнык баварар омук дьонго биһиги олохпутун-дыһахпыттын, устуоруулабытын, төрүт үгэстэрбитин сийлини биһиги сөп. Онон худоһунньуктар үлэлэрэ туһунан да кэпсэммэт.

Бүтүгүтү күнүгэ Чурапчы дьонугар биһир улахан баҕа санаабын тирдэбин – улуусту кинигэр анал хартыяна галереяга аһылыара

лар. Көрсүһүү кыттылаахтара Василий Яковлев – Далан олохун, айар үлэтин сырдатылар, биһиргэ алтын аастыт суруйааччылар кини киһи уонна суруйааччы, наһаабыттык быһыытын хайдах ыһааһыларын туһунан үтүө тылын ахтан астылар, суруйааччы сырдик аатын үлэтигэр туох өрүттээх үлэни тэрийиннэххэ собуу ырытыстылар.

Ол курдук, “Тулаһах оҕо” айымныатынан уус-уран кинигэ уһуларыгар, “Дикти саас” кинигэти эбии бэчээттэһиригэр санааларын үлэһинилэр.

Далан кинигэлэрин кэллээксийэтин оҕолоро Саха национальнай бибилиэткэтигэр бэлэхтээбиптэр. Ол туһунан сюжету экран нөҥүө көрдөрдүлэр, ону тэҥэ кини олохун, айар үлэтин биһигини эрэр хаартыска, видео матырыйааллар көрдөрүлөн, тэрээһини ситэрэн бэрдилэр.

буоллар дээн.”

Бу быыстапкага уопсайа 21 үлэ көрүүгэ турда. Сууралдыма, Наталья Намын уонна Иннокентий Попов мустубут дьонго бэйэлэрин үлэлэрин биһигини эрдиртэр. Иннокентий Попов манна төрүт үлэтин туруорда. Сүрүннөөн хоту көһөрүлүү ыар кэмнэрин хоһуйар үлэлэрин аҕалыт. Сууралдыма хатыламмат ураты үлэлэрэ саха дьонун олохун-дыһахтын, итэҕэл-итэҕэтигэр сырдатылар. Наталья Намына үлэлэрэ көнөрү киһи тутта кылымат дьиринг ис хоһооннохтор.

Кинилэр үлэлэрин сэргэ ытык киһигит, биһиги худоһунньук Афанасий Собакин төрөппүт кыһа, дизайн-худоһунньук Ольга Скорикова, керамист-худоһунньук Мария Гуляева – Туйа, Георгий Решетников, Федор Марков, Иннокентий Корякин, Надежда Федюлова үлэлэрэ бааллар.

Арт-галерея салайааччыта Айылы Панагина биһигини эрдиртэ, быыстапка муус устар 16 күнүгэр дьорин туруоба. Онон улуусту олохтоохторо, биһир дойдутаах худоһунньуктарбыт көмүс кинигэтин олоху хоһуйар уран үлэлэрин тийээн көрүт, сэргээн.

Анна ЗАХАРОВА.

Кыыл Уола аатынан үнүкүү тыйаатырын үнүкүүһүгэр төрөөбүт сирдэригэр ыалдыттыыллар

Бу күнүгэр Чурапчы сириттэр-уотугар Култуура күнүн чэрчитинэн, өрөспүүбүлүкэ улахан тыйаатырдарга кэлэн, бэйэлэрин айымнылары, кэсирдэрин көрдөрдүлэр. Дьон-сэргэ пандемия кэнигиттэн култуурунай олоххо “утаһыта” биллэр, буолбут кэсирдэргэ барытыгар биһиги тутатына бүтэн, “Айылы” НАДь толору саалалаах көрүстэ.

Оттон бүтүгүтү түмүктүү кэпсэбэ Сергей Зверев – Кыыл Уола аатынан үнүкүү тыйаатыра ыалдыттылар. “Олонхо дойдутун алтыһынан” дээн ааттаммыт кэсиргэ артыастар 26 нүмэри көрдөрүөхтэр.

Бу тыйаатырга 7 Чурапчыбыт үнүкүүһүгэр бааллар. Олортон саамай акакалларынан биһир дойдутаахпыттын 35 сыл устата эгилээх сүөх айар үлэ үөһүгэр сылдыар, үнүкүү курдук уустук идэни баһылаабыт, ааттаах-суулаах Дмитрий Артемьевы бары билэбит. Кини үнүкүүнү таһынан саха норуотун тылын уус-уран айымнылары баһылаабыт. Алгысчыт, тойуксут, ырыаһыт, оһуохай этэччи, олонхоһут уонна чабырдахыт быһыытынан кизгэйдэ биһиги. Бүтүн кини үнүкүүнү сэргэ, “Бэрт Хара” олонхо-испэктээктэн быһа тардыыга олонхоһут быһыытынан тахсыа.

Өссө алта иһигэр биһир дойдутаахтарбыттан кимнээк бааларый? “Айылы” НАДь тийээн, кинилэри көрсөн кэпсэтиим.

Ульяна Ядреева (Максимова): Чурапчыттан төрүттээхпин. Оҕо ускуустуба оскулатыгар Клара Кириллинага уһуһуллубут. 7-с кылааска дьорин С.А. Новгородов аатынан оскулаҕа үөрэммитим. Салгы 8-с кылааска хореографическай училищеге киирбитим. Онно 5 сыл үөрэнээт, тутта Кыыл Уола аатынан тыйаатырга үлэни киирбитим. Ити 2002 сыллаахха этэ, номнуо 20 сыл буолбут. Со

листка быһыытынан Айталы Куо, Күннэй Куо, Уяньда, Кымыдаана, Ааныс уобарастарын тыйаатыр испэктээктэригэр толоробун. Бүгүн “Звенистая нежность” Тына норуотун үнүкүүтүн толором.

Эдуард Жирков: Кэргэмминэн иккэн чурапчыларбыт. Мин С.А. Новгородов аатынан Чурапчы орто оскулатын 2012 сыллаахха бүтэрэн баран, Култуура колледһигэр киирбитим. 2016 сыллаахха бу тыйаатырга үнүкүүһүгэр киирбитим. Үлэни кыраан баран, кэргэммин Сааскылаананы көрсөн, ыал буолбуппут. Балтараа саастаах оҕолохпут.

Сааскылаана Жиркова: Манна Чурапчыга начальнай кылааска үөрэммитим, оҕо ускуустуба оскулатыгар үнүкүүгэ Клара Кириллинага дьарыктаммытым. Бу санаахха, Эдиктин биһиргэ үөрөммит, үнүкүүгэ сылдыбыт эбиллэ. Салгы балетнай оскулаҕа киирэн, 2015 сыллаахха дьорин үөрэммитим. Ол кэнигиттэн тутта олохпутун холбообут тыйаатырбытыгар үлэни киирбитим. Бүтүн кэргэмминэн иккэн Монгол омук үнүкүүтүн толоруохпут. Бу үнүкүүнү Эдуард бэйэтэ туруорбута.

Семен Кузьмин: Диринтэн төрүттээхпин. Дирингэ Айаал Новгородовка балынай үнүкүүгэ сылдыбытым. Оттон 7-с кылааска балетнай училищеге киирбитим. 2012 сыллаахха бүтэрэн баран, 1 сыл армияҕа сылдьан кэлбитим. Армиятан кэлээт, үнүкүү тыйаатырыгар үлэни киирбитим. Үнүкүүлээбитим 10 сыл

буолла. Саамай улахан ситиһин биһир Монголияҕа ытылыбыт аан дойдутаабы куонкуруска лауреат буолбуппун бэлиэтиибин.

Валерий Прокопьев: Чурапчыбын. С.А. Новгородов аатынан оскулаҕа 4-с кылааска дьорин үөрэммитим. Оттон балетнай оскулаҕа киирбитим. Үнүкүү тыйаатырыгар үөрэхпин бүтэрэн баран, тутта 18 сааспар үлэни киирбитим. Иккис сылым буолла. Үлэбин собулуубун, соторулаабыта Кыргызстанга гастроллаан кэлбиппит. Бүтүн Санаа Винокурованын “Якутяночка” үнүкүүнү толоруохтаахпыт.

Владислав Попов: Мутулайтан төрүттээхпин. “Көлүкчээн” ансамбылга уһуһуллубут. 1997 сыллаахха хореографическай училищеге туттарсан киирбитим. Үнүкүүлээбитим 20 сыл буолла. Быыл пенсияҕа тахсыбын. Ол да буоллар, тыйаатырбар син биһир үлэлиибин. Бэйэм кэргэннээхпин, үс оҕолохпун. СӨ үтүөлээх артыыһабын, Монголияҕа буолбут “Кыһыл көмүс харанатчы” идиһээх үнүкүүһүтүр күрэхтэрин дипломабын. Бүтүн “Олохтоох” нууча үнүкүүтүн толором.

Эдэр үнүкүүһүгэр, биһир дойдутаахтарбыт бары Чурапчылар кэлбиттэригэр астыналарын, дойдуларын сылаас тылыгар угуттамыттарын, сэһи-күүс ылыммыттарын эттилэр. “Бүтүн киһэ дойдубут дьонун кытта көрсөбүтүтүн долгуйабыт, үөрэбит”, - диилэр.

Елена МАКАРИНСКАЯ.

Чурапчыга Култуура күннэрэ түмүктэннилэр

Үс күннөөх түүн Култуура, ускуустуба уонна литература күннэрэ Чурапчы улуугар түмүктэннилэр. Бытылыбыт маастар-кылаастарга, быыстапкаларга, кэсирдэргэ, испэктээктэргэ, уопсайа холбоон, 5500 киһи сырытта. Ол иһигэр – 1500 оҕо.

Чурапчы улуунун баһылыга Степан Саргыдаев Сергей Зверев – Кыыл Уола аатынан үнүкүү тыйаатырын дириэктэригэр Александр Алексеевка, СӨ норуодунай артыыһыгар Дмитрий Артемьевка, Үнүкүү тыйаатырын артыыстарыгар Эдуард уонна Сааскылаана Жирковтарга, артыыс Семен Кузьминга махтал суругу, бахсы бибилиэткэтигэр сибидиссэйгэр Лариса Аргуновага, Чурапчытаабы кини бибилиэткэ сүрүннүүр бибилиэткэтигэр Матрена Захаровага Бочуотунай грамотаны, Үнүкүү тыйаатырын артыыстарыгар Владислав Поповка, Ульяна Ядреевага “Үтүө суобастаах үлэтин иһин” бэлиэти туттарда.

Бу тэрээһини СӨ култууратын министри-рибэтэ өйөөн, элбэк маастар-кылаастар, сэмнээрдэр ытылыбыттар түмүгүн булда уонна манан ситтэрэн, биһиги ыччаттарбыт, нэһилээктэринэн норуот айымнытын дьылээр, ускуустуба оскуолара, бибилиэткэлэр мытан барытыттан сүрөхтэригэр, ойдуруттар-санааларыгар элбэи иһэриниһир дээн мин биһэ эрдээхпин. Үс күн устата бары тэрээһиннэр олу ситиһиннээхтик ытылыбыттарынан, хас биһирдэтигэр истин махталбытын тирдэбит, - дээн улуус баһылыга Степан Анадьевич эттэ.

СӨ Норуот айымнытын уонна социальнай-култуурунай технология Өрөспүүбүлүкэтэ дьэтин генеральнай дириэктэрэ Сергей Семенов СӨ

Култуура уонна духуобунай сайдыы министриин Махталын А.В. Посельская аатынан Дириннээгин оҕо ускуустуба оскулатын кэлэктиниһир, СӨ геокултуурунай сайдыы үнүстүүтүн Бочуотунай грамотатын Дириннээгин оҕо ускуустуба оскулатын уруһуй преподавателигэр Туяра Ивановага, эстраднай ырыа преподавателигэр Александра Васильевага анаата.

Чурапчы улуунун култуура салалтатын начальныыга Петр Гуляев “Чурапчы улуунун сценатын бэтэрээн” бэлиэни СӨ норуодунай артыыһыгар Дмитрий Артемьевка, улуус култуураҕын үрүн көмүс бэлиэтигэр Бочуотунай грамотатын Сааскылаана уонна Эдуард Жирковтарга, Семен Кузьминга, Валерий Прокопьевка туттартаата.

Чурапчы улуунун култуура салалтатын начальныыга Петр Гуляев:

Олуһуу ыйга Култуура министрибэтэ уонна улуус дыһалтата собулэн багтаһан, бу улахан тэрээһин буолла. Биһиги бу ыһыт тэрээһиннэри-битигэр 2000 киһи кыттыа дээн былааннаабыт буолла. 2 күн устата 2000-ны лапта кучаран, түмүктүү күнүгэ 5500 кэринэ киһи сырытта. Бу барыта дьон-сэргэ кэрэ эйгэбэ талаһарын, духуобунай сайдыы иналлааһын бэлиэтиир. Өрөспүүбүлүкэ култуураҕа, ускуустубаҕа, литературага сыһааннай хамсааһыннар уонна улахан судаарыстыбаны тыйаатырдар кэлэн кыттыбыттар бу бырайыак атуалыһын бигэрэгэр.

Елена МАКАРИНСКАЯ, Сэмэн ЖЕНДРИНСКЭЙ.

ПРОМЫШЛЕННОСТЬ

Заслуженный геолог ЯАССР ГЕОРГИЙ БАЛАКШИН: «Нужно найти 100 кимберлитовых трубок, чтобы на одной из них стали добывать алмазы»

Работа геологов, у которых имеется собственный профессиональный праздник, отмечаемый в первое воскресенье апреля, всегда была окружена ореолом романтики. Этому еще в советское время во многом способствовали писатели и кинематографисты. Ведь сколько мальчишек и девчонок, прочитав книжку или посмотрев художественный фильм, мечтали отправиться в настоящую полевую экспедицию! Геологический молоточек, компас, рулетка, лупа, пропыленный рюкзак, впитавший запах костра и дикой природы. Чувствуете это? Одним из таких очарованных геологией парней стал Георгий Дмитриевич Балакшин, который пришел в профессию еще в середине 1950-ых. В дни своего 90-летия он поделился с нами своей историей.

«Видимо, на роду у меня было написано стать геологом-геофизиком», — прокомментировал дату своего рождения в День геолога Георгий Дмитриевич.

Родился наш собеседник 2 апреля 1933 года в п. Нюрба Ленинского района Якутской АССР. С алмазами жизнь свела его дважды. С 1956 по 1968 годы в Амагинской геологоразведочной экспедиции с его участием были открыты две первые кимберлитовые трубки на Алданском щите и 80 кимберлитовых трубок в Анабарском алмазоносном районе. А внедренные им новые геофизические методы и технологии при поисках кимберлитовых трубок помогли открытию известных месторождений алмазов: трубок Юбилейная, Краснопресненская, Дачная.

А с 1998 по 2018 годы Георгия Дмитриевича, уже пенсионера, привлекали к работе в Амагинской и Ботубинской геологоразведочных экспедициях АЛРОСА. Его огромный опыт и знания в течение 20 лет помогали в поисках и разведке алмазных месторожде-

ний в Западной Якутии.

— Расскажите о пути вашего становления в качестве геолога.

— В 1951 году с золотой медалью я окончил Нюрбинскую СОШ №1, и к тому времени я твердо знал, куда поступать. Так, с 1951 по 1956 годы я проучился в Московском геологоразведочном институте по специальности «Горный инженер-геофизик».

Тогда меня распределили в один закрытый рудник, но я хотел вернуться на малую родину и трудиться здесь, заниматься поисками алмазов. Поэтому я обратился в Министерство геологии с просьбой распределить в родной поселок, где находилась центральная контора знаменитой Амагинской экспедиции Якутского геологического управления. Мое прошение утвердили, и в последующие 12 лет с коллегами мы изобороздили тайгу, мари, верховья рек в поисках кимберлитовых трубок.

Начинал я инженером-геофизиком, был начальником геофизической партии. Параллельно я учился в аспирантуре, защитил диссертацию по поиску кимбер-

литовых трубок и стал кандидатом геолого-минералогических наук. В 1957 году меня вызвали в Якутск, и я стал начальником опытно-методической партии Центральной комплексной геофизической экспедиции ЯТГУ. В 1969 году был назначен главным геофизиком Якутского территориального геологического управления и ПГО «Якутскгеология». Там я проработал 22 года, за это время я успел позаниматься всем: алмазами, золотом, углем, нефтью, газом — в общем, всеми полезными ископаемыми.

— Раньше ведь работа геолога была неразрывно связана с тайгой, полевыми работами. Была в этом какая-то романтика, а с индустриализацией, говорят, все утило. Так ли это?

— Наше время было золотым веком геологии, это период многочисленных открытий. Возможно, стало меньше романтики, больше офисной работы, но чего не отнять у геологии, то это ее инновационный характер. Многие думают, что это сегодня геология изменилась, больше используются ИТ-технологии, но это не так. Геология всегда была инновационной — в этой сфере внедряли новейшее и передовое оборудование. А 1950-80-е годы прошлого века — это период бурного развития геологии алмазов и поисково-разведочных работ. Тогда геология всегда была в центре общественного внимания, государство делало все возможное для ее развития. Именно таким образом в Якутии были сделаны гео-

СПРАВКА:

Георгий Балакшин проработал в отрасли 58 лет. За этот период ему было присвоено звание Заслуженный геолог Якутской АССР «За заслуги в области развития минерально-сырьевой базы Республики», вручен ряд государственных и ведомственных наград, в том числе Премия Совета Министров СССР, Знак отличия «Гражданская доблесть», Знак «Отличник разведки недр».

логические открытия мирового уровня. И открытия эти зачастую делал «в поле».

— С наступлением 90-ых годов геологии стали уделять меньше внимания?

— С распадом СССР в алмазной промышленности и геологии наступили тяжелые времена. Но все же работа не останавливалась. В этот период геофизические эксперименты проводились только в тресте «Якуталмаз». Позже появилась АЛРОСА. Создание этой компании дало импульс дальнейшему развитию алмазной промышленности, которая была жизненно важной для республики.

Это период установления рыночных отношений в России, экономических связей с окружающим миром. Происходили большие изменения. Но АЛРОСА не стала походить на другие транснациональные компании. Она и сегодня опирается на давние традиции, оставшиеся якутской компанией с глубокими и крепкими корнями. Компания вносит большой вклад в бюджет Якутии, поэтому ее справедливо называют «локомотивом» социально-экономического развития нашей республики.

— Вы сказали, что защитили диссертацию по поиску кимберлитовых трубок. Устроившись в АЛРОСА, использовали ли эти методы?

— Почти все проекты, представленные в диссертации, были реализованы. В качестве главного геофизика «Якутскгеологии» я возглавлял секцию геофизики министерства геологии СССР. Там мы проделали большую работу по алмазной геологии — «Методические указания по поискам коренных месторождений алмазов на Сибирской платформе (Якутская алмазоносная провинция)». Эта работа стала директивным документом для всех геологов и геофизиков Советского Союза. Это комплекс геолого-геофизических методов, в число которых включена сейсморазведка — дорогостоящая технология, которая требует применения сложного оборудования, но это самый надежный поисково-разведочный метод в геологии.

Я проработал в АЛРОСА с 1998 по 2018 годы, и в это время эти наработки активно использовались. В настоящее время сейсмические методы в АЛРОСА проводятся на достаточно высоком уровне, с улучшенной технологией.

— А сколько всего кимберлитовых трубок открыто в Якутии, сколько из них рентабельных?

— Алмазные месторождения очень разнообразны и трудны для поисков. В Якутии открыто более 1100 кимберлитовых трубок, из них только 15 промышленно алмазоносных. Рентабельность остальных трубок будет улучшаться по мере совершенствования способов их разработки. Также будут появляться новые формы залегания кимберлитовых тел.

Кстати, недавно было открыто месторождение алмазов так называемого «дачного» типа — кимберлитовое тело «Майская». В таком типе алмазный пласт залегает в вытянутой вертикальной форме небольшой ширины. В числе первооткрывателей есть мои друзья-геологи — Александр Толстов и Григорий Копылов. Также когда-то обязательно будут открыты и новые пластово-горизонтальные алмазоносные тела. Да и новые перспективные для поисков алмазов площади на территории Якутии имеются.

— Какие минералы добываются помимо алмазов?

— Помимо с алмазами добываются такие минералы, как пироп (красного цвета), овивин (зеленого цвета), пикропеллит (черного цвета). Они могут использоваться в ювелирном деле, но интереса к ним у промышленников и предпринимателей пока нет.

— Какое у вас самое яркое воспоминание с работы, которое открытие месторождений?

— В 1964-1968 годы мы работали на Анабаре, тогда я был начальником геофизической партии. В тот период мы с коллегами — геологами, буровиками — открыли 80 кимберлитовых трубок, но только пять из них были алмазоносными, а вот промышленных среди них не было.

По статистике, нужно найти 100 кимберлитовых трубок, чтобы одна стала промышленно алмазоносной.

— В этом году День геолога выпадает на 2 апреля. А какие традиции есть у геологов в АЛРОСА?

— Возможно, это прозвучит совсем банально и просто, но это — дружба. Все, кто трудится в геологии, остаются друзьями на всю жизнь. Вот и мы в компании все всегда на связи.

Андрей ШИЛОВ.

Интересный факт:

Георгий Балакшин дружил с известным российским поэтом Евгением Евтушенко, который совершил по Якутии пять творческих экспедиций по северным рекам. В трех из них участвовал Георгий Дмитриевич. Он издал книгу «Алмазы и слезы», в которой собрал воедино все стихотворения Евтушенко якутского цикла.

САНААБЫН ЭТЭБИН

СИРИ ОҢОРУУ – БЫЙАН ТӨРДӨ - 13

«Аһынганы хайдах уодьуганнаахха»

«Кылгас киирини тыл»

Бу улуушум «Сага олох» хайшыгытар сири оңоруу туһунан санааларым 13-с түһүмэбин улахан алдыаһылаах аһыга үөһүгэ аһыбын. Аны 2 түһүмэх хаалла. Кэлэр сырыыга «Өртөөбөтөн өрт барар» уонна бүтэһигэр «Түмүк санаалар» дээн буолуоҕа. Олорго, ордук билигин үйүбү дьон үтүс үлүс-харчыга наадылар кэмигэр, харчы бааннарга да, атын ханна да буолбатах – Ийэ сиргэ сытар. Ону Сир Ийэ бөксө биэрбэт. Элбэх көлөһүгүн тохтоохсуна, кинини таппыр, көрөр-истэр, оңорор, бөбөйдүр буоллаахына эрэ, кини эн эрийгин 10 оччонон төлүбүс дээн суруйа, өйдөтө сатылбын.

Оттон урукку өттүгэр аһынганы утары...

Хайдах охсуһалларай?

Сэрин кэминээҕи улахан суттарга ачыктаан, иһини сыйдыар колхуостаахтар эрийдэхтэри бурдук ыспыт буолуктары тула, быһа холоон, мистэрэ кэринэ кэтигээх, кийини тобугуһун курдук диирлээх умуһах хастараллар эбит. Мин кыра сыйдыан ол омонноруун көрөр этим. Былыт курдук көтө сыйдыар аһыга онтон хайдах иһинээҕи. Кийи соннуулар эрэ.

Сопхуостар саҕана, кыһын, аһыга сымалыттыабыта буолуо диир сирдэрин, тоңорон өлөрөөрү, тыраахтарынан астараллар. Сайын хойууһабына, куулу тизрбэстэн, уктаан баран, далайан баһа, эбэтэр тыраахтар кэмингэр бэтиллээтэр олордон оборторо саҕаһын курдук үлээтэр ыһытталлар. Кийи энэ соннуулар эрэ. Төһө элбэҕи оннук хо-

мууһооххунуй, оборторооххунуй?

Кэлин тыраахтар кэмингэр кыраһый үүтүрдээх сийингэс турбаларынан кэтит агрегат оңорон, аһыга дьаатын ууга суурайан ыстара сыйдыабыттар. Оннук тэриини 2011-2012 сс., сут дьылларга Уус Алданга тутта сыйдыабыттарын кизиник кэспин, көрдөрө сыйдыабыттар. Ону төрүт утарыбын. Оннук аһыах агрегатынан улуус хотуһанын хайдах барытын ыстарааххынуй? Ону тэҥэ, дьаат аата дьаат – аһынгата суох сири барытын эмтээтэххинэ, почва араас туһалаах кыра үөһүгүн, бактерияларын өлөрдөххүнэ, кырата суох охсуулаах буолуо дии саныбын. Аны туран, эмтиир сирдэрэ барыта күрүөлээх буолуохтарын наада.

Оччотугар, бу сиргэ суох уодаһынаах, суоһарылаах үөнү хайдах уодьуганнаахха, аһыаһаахха сөбүү? Онуоха мин 3 ньыма баар диибин. Олор тустарынан бу сылларга, сорохтор салгыаххыгытар дээр суруйа, кэспин саҕаһым да, итэҕэйбэччи, туһанааччы суоһун тэҥэ. Ол иһингэр...

Аһыга ханна ордук үөскүүрү?

Бийиги дэки үксүн алаастарга үөскүүн, хойууһабына, салаа да оту ордорбокко килэриччи сир. Үрэхтэри, үрүһүлэри оннук сөбүтүн көрө иликпин. Онтон бийиксэ, Чурапчыга, оттуур сирдэригэр үтүстэрэ ортотугар кыра-обургу күөлүрдээх алаастар.

Исписэлиистэр эгэллэринэн, аһыга сымалытын алаас хайа баҕарар өттүгэр баттыан сөп диилэр. Ол эрэри кийи күөл кыһыгыгар, уу тохтуур аллаларыгар саараама сымалытаабыт.

Ордук үрдүк сирдэргэ, кырдалларга, өтөхтөр тастарыгар түөлбө-түөлбө, кыра-кыра сирдэр-

гэ олуус хойуутук түһэрэр эбит диибин. Сөптөөх усулуобуйа тосхойдобуна, ол дьыт оннук, онноо-бор да кыра сирдэртэн кыһы кырбаабыт курдук, аата-ахсаана суох элбэх аһыга оболоро үөскүүлэр. Бастаан, бэйэлэрэ сыппыт кыра сирдэрин, от тордун да ордорбокко килэриччи сир баран, сыйыа тэһийэн, алааһы бүтүннүү «саала» кэблһэлэр. Мин олохпор оннугу элбэхтик көрбүтүм. Ол кэмингэтин ити үөскүүн эрэр сирдэрин дьааттаан, эмтээн кэблһэр кийи бүтүө эбит дии саныбын.

Аһыга ханна даҕаны алааһы түһэр үөскүүн, бийрээ сиргэ кэбиспэт. Кийи түөлбэлээн сымалытын хойуутук баттаабыт сириттэн сирдэригэр тахсан, алдыархайы оңорор. Ол – чуолкай. Оттон аһынганы уодьуганнаах ньыма-лар ханныктары? Ол...

Бастакыта ТАРААҤЫН

Бу туһунан элбэхтик суруй-дабым буолуо. 10-унан сылларга араас оттуур тэһиниһэ тиһилигинэн, көлүөһэттөөн, налба сымалынан уонна тыһылыччанын сылгы, ынах туһабынан хотуһаларыт ньуурдарын салгыт да ситэ киирбэт, уу да ситэри иһмэт гына ыбылы чингэтэн, от торолууа үүммэт гына оңордубут. Олору тимир тарыаһынан (баранатан), эбэтэр чэпчэки динсөөнөн, саатар, үрдүк, хордоһой сирдэрин күһүн-саас эрдэ тараттар, көбүтэр, аһыга сымалытын ыһан, көмөн, кыһынын тоңорон, аһыгата саарбаҕа суох. Ону таһынан, иһиник таратыы, көпсөтүү салгыт, уу иһитин элбэтэн, силлэстэрин быстаран, хойууһаран, сүөһү-сылгы, көтөр-сүүрэр саа-бын ыһан уобурдан, үүнүүнү бы-

дан үрдэтэн, 5 төгүл туһалааһын өйдүүргүт буоллар.

Иккис УУНУ ЫСТАРАН

Аһыга – кураан аргыһа. Сага үөскүүр кэмингэр ууну, иһчэҕи төрүт тулуйбат. Ситэн улааппытын кэмингэтин ардагы мээһэ билимкэт. Өссө урут оҕоһоһтор кыра, быстах ардагы «аһыга утаа» дээн сөбүлээбэт этилэр. Оттон сага үөскүүн эрдэҕинэ, ол түөлбэлээн тахсан эрэр сирдэригэр дэлэччи помпанан ууну ыстар-даргыт, кэһэйилэрэ эрэбил. Өссө ыбылы таратан баран, бадаран буолуор дээр иһчэтэр кийи, бийр да быһа суоҕа этэ. Таарыччы, от бөҕө үүнүөҕэ. Олор туоһуларын хаста да суруйбут А.Филиппов, Н.Кирилин дээн Чакыр дьон буолаллар. Кийилэр ааспыт сут сайыннарга хотуһаларын помпанан ыстаран нүөлсүтэн, көнөрү сыллардааҕар элбэх чээлэй күөх оту ылбыттар. Ол аата, ууну ыстаран, аһыга үөскүүбэтэх буолан, очко элбэх оту ылаахтара.

Уопсайынан, нүөлсүтүүтүн кылгаска, сукка-кураанга от аһара үүнэригэр кийи мөккүһүн табыллыбат.

Үсүһ БИИР БЫТЫЛКА ЭМИНЭН

Бу туһунан эмнэ хаста да суруйбутум. Ол 2011-2013 сс. сукка Алаҕар нэһилиэгин леснигэ Г.Оконешников 20 литтэрэ уу кийрэр ЛРО-5а (лесной ранцевый опрыскиватель) биер бытыылка аһыга дьаатын кыра-кырааан кутан, суурайан баран, хотуһа-гытар аһыга сага үөскүүн эрэр сирдэрин хос-хос ыстаран, 8 оту

ылбыт. Ол кэмигэ эмтээбэтэх дьон үөскүүр ыһыгарын соттубуттар. Сылгыга мин аймаҕым Роман Пермяков дээн олуус сүрэхтээх, үлэһит кийи оннук эмтээн, кыс-тыыр отун булбута.

Иһиник эмтииргэ анал таһаастаах, мааскалаах сыйдыан, сэрэнэн ыстардаахха, кийи доруо-булатыгар сөччө обустарбат иһи. Билигин кийиһэс, сүөһүгэ кут-тала суох аһыга эмни айбыттар диилэр. Оччотугар, ЛРО-лаах сыйдыан хотуһаларытын эмтиир-бит буоллар, улахан туһалааһын аһан, ууну ыстаран нүөлсүтэригэр буоллар, от бөҕөнү «орус» этибит.

ТҮМҮК

Сахабыт сиригэр, ордук кийи улуустарга, олортон бийиксэ, Чурапчыга, сатайан туран, кураан дьылларга аһыга үөн туругуран үөскүүр. Онтон сылтаан, сэрин сылларыгар уонунан тыһылычча кийи хоргуулан олбүттэрэ. Былыр, билигин да кэмигэ ити үөһтэн сылтаан, төһөлөөх элбэх ороскуот тахсыбыта, сүөһү-сылгы көбүрээ-битэ, ас-үөл аһыаһабыта буолуой? Ону кийи ааһан сиптэт. Ол буруйдаахтара – аһыга!

Өссө төгүл бийрэгтэбиги – аһыга хотуһаны бийр гына тэһин үөскүүн сиргэ барбат. Ол иһин оттуур сири барытын эмтии са-тыыр букатын сыһа. Ону, мин этэри курдук, санардыы түөл-бэлээн үөскүүн эрэр сирдэрин таратар, уунан ыстарар, эмтиир буоллар, уодаһынаах үөнү уода-ганыаахха сөп бөҕө диибин. Онно баара суоҕа сүрэх, кыһамны эрэ наада.

Оччотугар, сут сыл, кыһалар дьон аһыһылар оту оттуохтарын сөп. Төһө диктээххэ, кураан дьыл сылааһа, сырдыга дэлэй буолан, нүөлсүтээххэ, от аһара хойуутук үүтэрэ дакаастаммыт, олох кыр-дыга.

Уйбаан ПОНОМАРЕВ.

ҮӨРЭХ

Сүрүн судаарыстыбаннай экссэмэн

Сыллата 9-с кылааһы бүтэрээччилэр сүрүн үөрэхтээһини түмүктүүр тургутуу ааһаллар. Сүрүн судаарыстыбаннай экссэмэн (ОГЭ) көрүнүгүн туттарыы 2014 сылтан саҕаламмыта. Хамсык кэмингэр, 2020 с. эрэ тохтуу сыйдыабыта.

Быйылгы судаарыстыбаннай түмүктүүр аттестация хамсык иһинээҕи ирдэбиллэрин барар. Ол курдук, 9-с кылааһы бүтэрээччилэр 4 экссэмэни: булгуччулаах нуучча тылын, математиканы тэҥэ, икки биридимэти талаллар: омук тыла, обществознание, история, физика, биология, химия, саха тыла, информатика, география, литература.

Доруобууларын хааччактаах оболор ГВЭ көрүнүгүн булгуччулаах нуучча тылын уонна математиканы эрэ туттараллар.

Быйыл улуус үрдүнэн сүрүн уопсай үөрэхтээһини 320 оҕо түмүктүөҕэ.

7 оҕуолаҕа экссэмэн туттар сирдэр (пууннар) үлэһиттэр:

- С.К. Макаров аатынан Чурапчы гимназията;
- Төлөй орто оҕуолаҕа;
- С. А. Новгородов аатынан Чурапчы орто оҕуолаҕа;
- Профессор Г.П. Башарин аатынан Сылга орто оҕуолаҕа;
- И. М. Павлов аатынан Чурапчы орто оҕуолаҕа;
- П. М. Васильев аатынан Соловьев орто оҕуолаҕа;

- И. Е. Федосеев-Дюссо аатынан Диринг орто агрооҕуолаҕа;

Бу пууннарга киирингэ экссэмэн энгэһэ суох ыһыһан, тэҥ уонна кырдыктаах усулуобуйаны ситиһэргэ туттарааччылар уонна анал үлэһиттэр металлоискатель көмөтүнэн бэрэбэркэни аһыахтара.

Бастатан туран, бэйэтин туоһулуур докумуону – пааспарын, хас биридин биридимэһэ ыһыла-быт бийлэрини (уведомление) уонна хас да хара гелеһай уруучуканы.

Экссэмэнигэ хойуутур көнүл-лэмэт, хойуутур түгүнэ туттар кэм уһаабат уонна инструктаж иккистээн аабыллыбат. Экссэмэн бэрээдэтин кийи түбэлтэтигэр үлэ дьыт суоһунан аабыллар, тургутуу аспаҕаҕа бэлэтэнил-лэр. Аудитория иһингэр хаамы, күлүү-салыы, мистэттэн көһүү, ыһыы-бэрсин, мөһүдэһин букатын көнүлүмүст.

Быйылгы судаарыстыбаннай экссэмэн уратытынан информатика экссэмэни барытын ком-

пьютерга толоруу буолар.

Экссэмэн аттарыыта:

Ыам ыйын 24 күнэ – история, физика, биология;
Ыам ыйын 26 күнэ – саха тыла;
Ыам ыйын 30 күнэ – информатика, география, химия;
Бэс ыйын 2 күнэ – омук тыла;
Бэс ыйын 6 күнэ – нуучча тыла;

Бэс ыйын 9 күнэ – математика;
Бэс ыйын 14 күнэ – нуучча ли-тературата, физика, информатика, география.

Бэс ыйын 17 күнэ – обще-ствознание, биология, химия;

Экссэмэнигэр алын иссэмэйдэр:

- Нуучча тыла – 15 баал;
- Математика – 8 баал (гео-метрия хайыһахыгар 2 баалтан кыра буолуо суохтаах);
- Физика – 11 баал;
- Химия – 10 баал;
- Биология – 13 баал;
- География – 12 баал;
- Обществознание – 14 баал;
- История – 11 баал;

- Нуучча литературата – 16 баал;
- Омук тыла – 29 баал;
- Информатика – 5 баал;

Экссэмэнигэр ыһыһалар бириэмэлэрин уһуна:

- Нуучча тыла – 3 чаас 55 мүнүүтэ (235 мүнүүтэ);
- Математика – 3 чаас 55 мүнүүтэ (235 мүнүүтэ);
- Физика – 3 чаас (180 мүнүүтэ);
- Химия – 3 чаас (180 мүнүүтэ);
- Биология – 2 чаас 30 мүнүүтэ (150 мүнүүтэ);
- География – 2 чаас 30 мүнүүтэ (150 мүнүүтэ);
- Обществознание – 3 чаас (180 мүнүүтэ);
- История – 3 чаас (180 мүнүүтэ);
- Нуучча литературата – 3 чаас

55 мүнүүтэ (235 мүнүүтэ);
- Омук тыла – 2 чаас (120 мүнүүтэ) + "санары" хайыһа – 15 мүнүүтэ;
- Информатика – 2 чаас 30 мүнүүтэ (150 мүнүүтэ);

Үөрэнээччилэр 9-с кылааһы бүтэри аттестатын ситиһин-лээтих экссэмэнигэр туттаран ыһыһаларыгар, олохторугар биер киирбисин ыһан, салгыт сайдал-ларыгар баҕарабыт. Бу эппэт-тээх, улахан суолталаах тэрэһин таһаарылаахтык ыһыһан, улууспут үөрэбин хаачыстыба-тын көрдөрүүтэ тупсарыгар баҕа-рабын.

Николай ПЕРМЯКОВ,
улууска сүрүн түмүктүүр
экссэмэнигэр ыһыһы
эппиттээҕэ.

СЫННЬАЛАННА

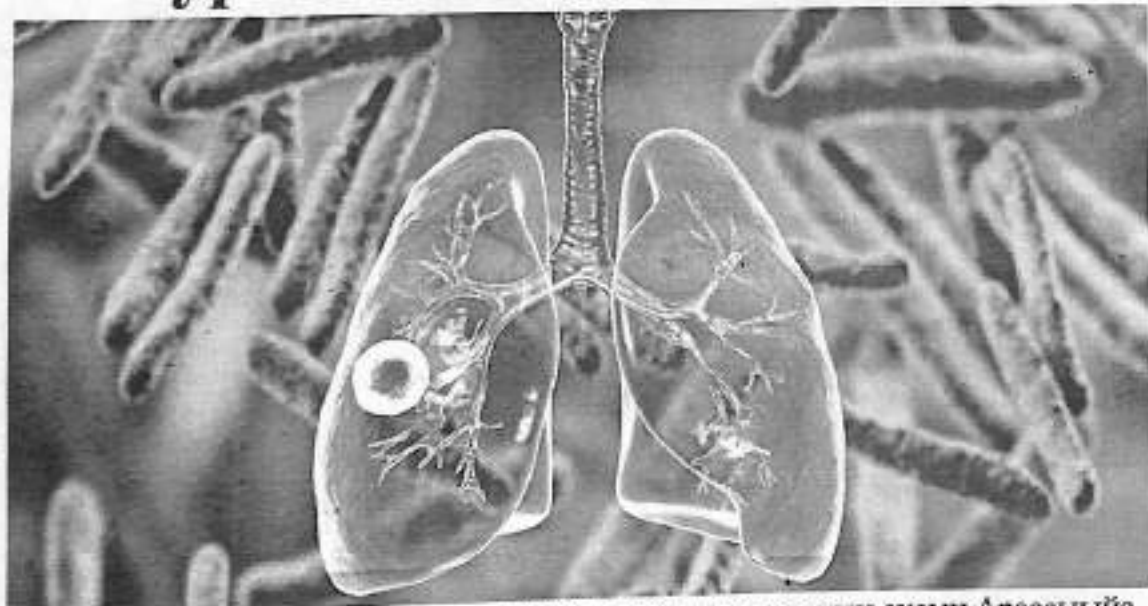
									Наһаа элбэх, ... биллибэт							Туох эмэ олус табыллы, дьол тоохойуута			
... иһи тухтан да малпат		«... тулук эрэ мөлбөс-түүр», Алампа		Ханатар	✂✂✂ Сага дьыл халбанын Сэмэйдик арыһан, Дьиз ахсын, ыал ахсын Эн киридинг, ... Иван Федосеев-Дрозо										Наһаа улаханньк тонсуй		... муннунан		
															... быстарынан, мас тосторуна				
Өрүс, үрэх сүүрүктэр сирэ, сүннээ		Иитиллэр эбэбит		Ордорунан бэйэбэр илдээ хаап															
Кириэр аан иннинээби хоспох		... хомус						Хара отонноох үүнээйи		Бэбэй, дэлэй, өлгөм, ... дам		Ат көһүрүккэ ... көстүө, быһах көһүрүккэ быһах көстүө		Оңочобун сымалаала					
				Барзата, суох онордо			Күтүүстээ						Иһинэн сытыллыр			Суоруна эбэтэр түнүк естүөкүлгэ			
		Хара суох, илоркэй, ... муус					Сыгы					Хамса-лаах ... быстына		Тыһын (сигэһи туһ.)					
				Кимизкэ эмэ туох эмэ аһа-нара			Тыһа-ууһа, айдаана суох, ... сэмээр												
		... күнэ					Эрэйэ, мунна-... суох					Күүһүрэн кэлэр тыал		Сонно, тутта, уот ... ныйтан					
		Ил																	
				Киһи кута-сүрү тохтуур ... бараан (дьиз)		Баҕарар баҕа, истин, ... санаа				Харам, ымсыы санаалаах									

«Сканворд: тылтан тылла таһаарыах, таһаа оонньуох» Зоя Васильева кинигэтигэр ылымнына.

Хаһыат 12-с №-гэр тахсыбыт сканворд эһиги: Туруору: үрүмчү, дэлгэй, былыт, чингит, ньыланса ньах, өлгөйбүт, алаас, сэт, лаанкы, тынны, аараа, ах, эрэй, ыал, ыыр, ыра, ый, ык, ыт. Сыгылары: күшү, абылчанын, өрүөл, лаанкы, эс, ыл, лах, күрүөл, таатта, этап, ынтаа, чой, сыамсах, биир, аһы, нар, эт, кырыллы, аа, тизэй, сарай, кынах.

ДОРУОБУЙА ХАРЫСТАБЫЛА

Чурапчыга ааспыт сылга 3 киһи сэлликкэ хаптарда

Кулун тутар 24 күнүттэн муус устар 24 күнүгэр дьэри сылын ахсын Арасыйыа үрдүнэн сэллик ыарыһы утары биһир ыйдаах дьаһаллар ытыллаллар. Саха Өрөспүүбүлүкэтигэр 1998 сылтан кулун тутар 24 күнүттэн муус устар 24 күнүгэр дьэри сэллиги утары охсуһуута анаммыт дьаһаллар ытыллаллара үтэскэ кубулуйда. Биһир ыйдаах дьаһаллар сүрүн сорукарынан уопастыбаҕа сэллик ыарыһы туһунан биллэрини, иһитиннэрин буолар.

Сэллигинэн киһи ханньк баҕар уоргана ыалдьыан сөп (тириит, харах, угуох, бүүр, оһоһос). Ол гынай баран, ордук чаастаык киһи тыһата ылларар. Ыарыы улааттаһына, киһи уорганын ба-рытын сугуйар, хаанынан, лимфа-нан атын уорганнарга тарбанар.

Сэллик сазгыннан, ыарыһах кутталар малымтан, иһитин-тон-хамуодунтан, иһитиниэ малдыа сылдыар киһи сөтөллөр, иһиттэр кэһигэр сэлэ бырданга-лаатына тарбанар.

Ордук тыһатыгар аһаас сэл-ликтээх ыарыһах кутталлаах. Киһи биһир күн устата селин кытта хас эмэ миллиард аһааннаах сэл-лик микробун таһаарар. Аһаас сэлликтээх киһи селин, чэлэһин кыра даһаны хааптылатыгар ыарыы микробтара бааллар. Бу уодаһыннаах ыарыһах куһаҕаннык аһыыр, элбэхтик күүскэ үлэлиир, хроническай дыһа ыарыһаах, сахарнай ды-беттаах, куртаһара, оһоһосторо баастаах, куруук табахтыыр, ары-гылыыр дьон ылларымыалар.

Оһолор ортолоругар, ордук кыра саастаах оһолор ыарыһах утары охсуһар күүстэрэ кырыһыттан, улаатан эрэр оһолор эттэригэр-ха-аннарыгар уларыһы барыһы-тыттан иммунитеттара мөлтөөн сөптөөх кэмгэр бу инфекцияга түргэнник сыһыахтарын сөп. Доруобай киһи ыалдыбыт кыһиттэн сыстар. Онуоха ыалдын эрэрин тутта биллэһин куттал-лаах. Инфекциянай сыстыы кэһингиттэн хас да нэһилээ, ый, бэл, хас да сыл аһыан сөп. Ыалды-быт киһи маннай утаа, түргэнник

сылайар, сэннэтэ суох буолар, ти-ригэр, аһыһа аһаабат, ыйаһына түһэр, сыһаа уһун кэмгэ темпе-ратурата тахсар, сөтөллөр, кэһин сэлэ хаһынаах буолуон сөп.

Сэллик микроба туһаһыыр эйгэ ардаа дьайыһын, холобур, тоһо баҕарар тыһыһыны ту-луйарынан уратылаах: хаарга, тоһо сиргэ ыһыһаах хаалар. Оһоһостор сэл ханньытын кэһигэ даһаны 6-8 ый устата туһа да буолбат.

Хаппыт көрүгэ танаска, ки-һигэр, иһиккэ-хомуоска уһун-нук сылдыар. Сэллик үөһэ күн сардаланарыттан 10 күнүгүтүнэн өлөр. Кирдээх, сийктээх сиргэ сылы-сылаан сыһыан сөп.

Сэллик ыарыһа тыһаба баа-рын-суоһун рентген-флюорогра-фия көмөтүнэн биллэлэр. Кыра доһалаах аппараттар киһи эти-гэр-хааныгар куһаҕан содуллара суох. Бу ньымаларынан сэллиги эрэр буолбакка, иһиккэ ыарыһа баарын эмэ биллээххэ сөп. Оттон оһолор сэллик ыарыһытын инфе-кциятынан сугуйууларын Манту уонна Диаскин-тест быһыһыларын оһолор биллэлэр. Бу быһыһылар түмүктэринэн положительнай ре-акцияны биһирбит оһолорго уһуй-аан, оһуола медигэ фтизиопеди-атр бырааска баран көрдөрөргө наһааһына биһирбит буоллаһына, хайһаан даһаны кэһин көрдөрүгү-тээхтэр, аһал чинчийиллэри ба-рыаһаахтар, өскөтүн биһир ый устата көрдөрүмүтээх буоллаһа-рына, дьымсааһа, оһуолаһа сэл-дыһыларын бобор хаһаһаһаһын баарын туһунан санаһаһын.

Сэллик — уопастыба барыта ыһыһаһына эрэр кыһаар ыарыһа-та буолар. Дьэһэтэ-уота, түптэһин үлэһээбэт, арыһыһыт, наркоман, ВИЧ ыарыһааһтар уонна хаа-һыһааһтар ортолоругар сэл-лигинэн ыалдыһы ордук элбээ-бэллээһинэр. РФ сокуона ирдэ-һинэн, сэллигинэн ыалдыар киһи булгуччу эмтэһинээхтээх. Күрэнэ, саһа сылдыһаһчыларга суут уураа-ба тахсан, булгуччу эмтэһинээхтээ-хтэр, учуокка туруоһааһтар. Ха-айыһа сыһан ыалдыһыт киһи тахсарыгар булгуччу диспансерга учуокка туран эһин эмтэһинээхтээх. Ситэ эмтэһинээһинэр, бактерията «устойчивай» көрүгүтүнэр, оһоһо ыарыһах бэргин, өлүүн даһаны сөп.

Биһиги улууспутугар ааспыт 2022 сылга 3 киһи сэлликкэ хап-тарда, ол иһиттэн 2-гэ оһолор. Ки-һилэр уһун өрөбүлүгүн кэмгэр улуус тас өтүгүгэр чуһас аймаһа-рыгар баран, сыһыһаа сыһыан сыһан ыарыһылар, оһон төрөп-түттэр, оһолоругутун аһын сиргэ сыһыһаа ыһаһыһыгар оһон баар дьоннугу доруобуһаларын туругун интэриһиргирит наа-далаах.

Түмүктэһин эттээх, улуус-пут хас биһирдин оһоһоһо 15 сааһыттан саһаһаан, сыл аһы ирдэһиллэр флюорограмаһа (ФЛГ) уһулуу болдыһун аһа-баһа, оһолорбут Манту уонна Диаскин-тест быһыһыларын ыһан иһиктэһин наада. Бу туһалаах дьаһаллары кэмгэр ыһыһы инфе-кция тарбаһыһын эрэр буолбакка, ыарыһа сайдарын тохтоһоһаах.

Чурапчытааһы киһи баһыһа.

[illegible]